

ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Στέλλα Βρετού

Τα κόκκινα λουστρίνια

ΣΤΕΛΛΑ ΒΡΕΤΟΥ

Τα κόκκινα Λουστρίνια

ΩΚΕΑΝΙΔΑ
ΑΘΗΝΑ * 2014

Στον Φάνη

1η έκδοση: Ιούνιος 2014

© 2014, Στέλλα Βρετού

Εκδόσεις Ωκεανίδα ΑΕ

Δερβενίων 38, 106 81 Αθήνα, τηλ. 210.38.06.137

e-mail: info@oceanida.gr

www.oceanida.gr

ISBN 978-960-410-706-3

Την αφρούρητη νυχτιά
πήρανε θύμησες
μαβιές,
κόκκινες,
κίτρινες.

Οδυσσέας Ελύτης,
«Επτά νυχτερινά επτάστιχα»

Συναντιόμαστε στα όνειρά μου η γιαγιά, η μητέρα μου κι εγώ. Όταν ξυπνάω τις νιώθω κοντά μου, σαν κάτι να 'χει μείνει από το πέρασμά τους τη νύχτα, κάτι από το βλέμμα τους, από το χαμόγελό τους. Η γιαγιά είναι χαρούμενη, φοράει μαύρο ταγέρ κι άσπρη μπλούζα με κέντημα στον γιακά, η μητέρα μου άσπρο φόρεμα με λεπτή μπλε ζώνη. Τα χείλη της είναι πάντα βαμμένα κόκκινα, της αρέσουν τα κόκκινα κραγιόν. Είναι κι οι δυο πολύ όμορφες, το ξέρω, κι ας μη βλέπω καθαρά τα πρόσωπά τους. Στα όνειρά μου καθόμαστε κοντά η μια στην άλλη και μιλάμε όπως ποτέ δεν μιλούσαμε παλιά. Είναι κι η Ουρανίτσα εκεί – λίγο μακριά μας, στο μισοσκοτάδο, δεν διακρίνω τα χαρακτηριστικά της, πιο πολύ αισθάνομαι την παρουσία της. Ξέρω, είναι θλιμμένη.

Μου λείπουν οι άνθρωποι που αγάπησα· κι οι άλλοι, που αγάπησα λιγότερο, αλλά άφησαν σημάδια στη ζωή μου.

Σου 'χω μιλήσει ποτέ για τους παππούδες σου; Θέλω να σου πω για τη γενέτειρά μου· για τους χειμώνες και τα καλοκαίρια της, για τον Κεράτιο που παίρνει χρώμα μενεξελί τ' απογεύματα προτού σκοτεινιάσει, για το πούσι που σκεπάζει τις θάλασσές της, για τις καταχνιές και τις

ομίχλες της, για τα νερά στον Βόσπορο που κυλάνε σαν να 'ναι ποταμίσια.

Η γιαγιά, η μητέρα μου κι εγώ γεννηθήκαμε στην Πόλη. Εκεί έπαιξα παιδί. Τα πρώτα μου χρόνια τα έζησα ανάμεσα στις μαυρισμένες από τον χρόνο πολυκατοικίες. Βρίσκονται ακόμα εκεί, όπως τις άφησα. Πάνω απ' τις πόρτες τους έχουν σκαλισμένα ονόματα κι ημερομηνίες, πέτρινες ανάγλυφες γυναίκες κρατάνε στους ώμους τους μπαλκόνια και ταράτσες, γύψινα λουλούδια και κλαδιά στολίζουν τις προσόψεις τους. Μυριάδες μάτια κοιτάζουν πίσω από τα μισόκλειστα παντζούρια τους, άλλα τόσα είναι τα χείλη που σαλεύουν, σαν να ψιθυρίζουν ιστορίες και παραμύθια.

Η γιαγιά μου κι η μητέρα μου κάθε βράδυ άναβαν την καντήλα στο εικονοστάσι κι έκαναν τον σταυρό τους. Σαν γνήσιες Ανατολίτισσες αγαπούσαν τα παραμύθια. Μου μετέφεραν ιστορίες όπως τις άκουσαν από την προγιαγιά μου, την κυρα-Ευανθία, που άλλες τις είχε ζήσει, άλλες τις είχε ακούσει απ' τον άντρα της, τον σιορ Γιάγκο. Έτσι, από στόμα σε στόμα φτάσανε σε μένα.

Θα σου πω κι άλλα, όμως μη με ρωτήσεις ποιες είναι οι αλήθειες και ποια τα ψέματα – ίσως καταλάβεις.

Ευανθία

ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ τα σπίτια ήταν ξύλινα, σκούρα καφετιά, σχεδόν μαύρα. «Το ξύλο αν δεν το φροντίσεις, αρρωσταίνει και μαυρίζει, και τούτα εδώ είναι όλα άρρωστα», έλεγε η γιαγιά Σαπφώ τονίζοντας το «λ» στο «όλα» σαν να 'ταν δύο τα λάμδα. Μαυρισμένα απ' την πολυκαιρία και την υγρασία ήταν και τα κόκκινα κεραμίδια στις στέγες, κάποιες γεμάτες βαθουλώματα, αφού δεν μπορούσαν να σηκώσουν το βάρος από τα μούσκλια και τους θάμνους που είχαν φυτρώσει με τα χρόνια πάνω τους.

Τα περισσότερα σπίτια ήταν τρίπατα με σιδεριές στα παράθυρα, σκουριασμένες οι πιο πολλές. Σ' άλλες τα καμυλωτά κάγκελα κατέληγαν σε τριγωνικές μύτες, σαν άκριες δόρατος, σ' άλλες ήταν απλά, κάθετα. Τα παράθυρα στα πάνω πατώματα είχαν σκούρα στόρια, κατεβασμένα μέχρι κάτω τα καλοκαίρια για να κρατάνε τα δωμάτια δροσερά. Το φθινόπωρο ο δρόμος κι οι αυλές κοκκίνιζαν απ' τα πεσμένα φύλλα, το χώμα μούλιαζε από τη βροχή. Την άνοιξη ο κόσμος μοσχομύριζε θαλασσινή φρε-

σκάδα κι ας βρισκόταν μακριά η θάλασσα. Χρώμα στα σπίτια και στη γειτονιά –η οποία δεν είχε αλλάξει πολύ από τότε που και η μητέρα της Νένας ήταν παιδί, αλλά κι από τότε που πήγε εκεί νύφη η γιαγιά της Σαπφώ– δίνανε τα λουλούδια στις γλάστρες και στους τενεκέδες στα περβάζια πίσω από τις σιδεριές, στις αυλές και τις ξώπορτες: γαλάζια γιασεμιά, τριαντάφυλλα, γκρενά κατιφέδες, κόκκινα, άσπρα και μοβ γαρίφαλα. Χρώμα δίνανε κι οι κίτρινες, πράσινες, γαλάζιες, κόκκινες πόρτες των σπιτιών, βαμμένες με την μπογιά που 'χε περισσέψει από κανένα μερεμέτι, για να μην πάει χαμένη.

Οι γυναίκες φρόντιζαν τα σπίτια τους και τη γειτονιά τους. Σκούπιζαν, σφουγγάριζαν, έτριβαν μπακίρια και μπρούντζινα, έβρεχαν τον δρόμο για να μη σηκώνεται σκόνη, περιποιούνταν τις αυλές τους, τα λουλούδια τους. Χουζμέτια και μπουγάδες όλη την ώρα, αφού όλοι είχαν από ένα τσούρμο παιδιά, κι οι πλούσιοι κι οι φτωχοί. Τα παιδιά ήταν ευλογία του Θεού... Όταν τσακώνονταν μεταξύ τους, οι μάνες, οι θειάδες κι οι γιαγιάδες τους βγαίνανε να υπερασπιστούν το δίκιο, που ήταν πάντα με το μέρος των δικών τους παιδιών. Περπατούσαν όλες μαζί στη σειρά, η μια δίπλα στην άλλη, και πήγαιναν να ζητήσουν τον λόγο, σαν συμμορία στο Σικάγο. Αν οι γυναίκες της άλλης πλευράς δεν ήθελαν φασαρία κι έδιναν τόπο στην οργή, δεν γινόταν σαματάς. Διαφορετικά, έβαζαν τα χέρια στη μέση κι άρχιζαν να καβγαδίζουν. Όταν ξεθύμαιναν, κάθε πλευρά τραβολογούσε απ' τα χέρια τα δικά της παιδιά για να γυρίσουν στα σπίτια τους, όμως εκείνα δεν φεύγανε γιατί στο μεταξύ είχαν ξεχάσει για ποιο

λόγο τσακώθηκαν και φιλιωμένα παίζανε ξανά. Ο καβγάς τελείωνε με ευχαριστημένες και τις δυο πλευρές, αφού κάθε μια πίστευε ότι είχε πάρει το αίμα της πίσω.

Μουσκεμένη θυμάται τη γειτονιά της η Νένα· μουσκεμένη και φθινοπωριάτικη η πρώτη της ανάμνηση απ' αυτήν. Το χώμα στον δρόμο υγρό και μαύρο, οι πέτρες γυαλίζουν απ' την υγρασία, ο κόσμος μυρίζει βρεγμένη γη και βροχή. Μπαίνει στο δωμάτιο της μητέρας της, ανοίγει την ντουλάπα της. Μυρίζει λεβάντα κι η μυρωδιά απλώνεται παντού, η κάμαρα μοσχοβολάει. Ξάφνου, σ' ένα κομμάτι του ουρανού, πίσω απ' τα σύννεφα, εμφανίζεται ο ήλιος. Τα στόρια είναι ανεβασμένα, το δωμάτιο, θαρρείς, γεμίζει χρυσόσκονη. Πρέπει να 'ναι Σεπτέμβρης – τον Σεπτέμβρη η ζέστη είναι τρυφερή, κάνει τα ρούχα στις κρεμάστρες να έχουν κάτι από τη γλύκα του κορμιού που τα φορούσε. Δοκιμάζει μπροστά στον καθρέφτη τις δερμάτινες ζώνες της μαμάς της, χαϊδεύει τις τσάντες της – το δέρμα είναι απαλό και ζεστό, σαν ζωντανό.

Στο σπίτι όπου γεννήθηκε η Νένα, τα νερά της βροχής μπαίνανε από τις ρωγμές στη στέγη, γλείφανε τα ξύλα στο ταβάνι αφήνοντας ασπρουλιάρικα σημάδια. Κοίταζε τα σημάδια και νόμιζε πως ήταν ζωγραφιές από τα παραμύθια που της διηγιότανε η γιαγιά της, η Σαπφώ, κι η μητέρα της, η Ανθούλα. Έβλεπε βουνά, ποτάμια, παλάτια και πύργους, άμαξες που τις σέρνανε άλογα, μορφές ανθρώπινες, όλες κοντινές, αγαπημένες.

Μια σκάλα οδηγούσε πάνω. Σχημάτιζε ένα πλατύσκαλο στη μέση, όπου στα δεξιά ήταν κι η πόρτα για τον μεσόροφο, και συνέχιζε με μια στροφή στ' αριστερά στον

πάνω όροφο, στη μεγάλη ορθογώνια σάλα με τις δυο πόρτες που άνοιγαν σε δύο υπνοδωμάτια, στο δικό της και των γονιών της. Μια τρίτη πόρτα, στη μέση σχεδόν του τοίχου, έκρυβε άλλη μια σκάλα με σκαλοπάτια τόσο απότομα, που η Νένα μικρή τ' ανέβαινε με δυσκολία, μπουσουλώντας. Κατέληγε στο «σερβανί», στη σοφίτα του σπιτιού, στον μαγικό της κόσμο με τις κασέλες, τις ανθοστήλες, τα σιδερένια κεφαλάρια κρεβατιών, τις στοίβες από βιβλία, τα ξεχασμένα παιχνίδια και τις ξεμαλλιασμένες κούκλες, τα σκονισμένα αμπαζούρ, όπου ξεμοναχιάζόταν παίζοντας με τις ώρες.

Ψηλά, στην κορφή της σκάλας για τον πάνω όροφο, ήταν το γαλάζιο εικονοστάσι – εκεί το 'θελε η γιαγιά. Εκεί φύλαγαν το πρώτο κόκκινο αυγό κάθε Μεγάλη Πέμπτη, τα στέφανα της γιαγιάς και του παππού, των γονιών της. Εκτός από τον πατέρα της Νένας, όλοι οι άλλοι είχαν το εικόνισμά τους. «Δεν μου χρειάζεται, έχω την ευχή της μάνας μου», έλεγε ο Αντώνης Γιώτης.

Η μαμά της είχε μια μικρή Γλυκοφιλούσα Παναγιά, που την έπαιρνε μαζί της όπου κι αν πήγαινε, είτε ταξίδι είτε επίσκεψη στις φιληνάδες της. Την έβαζε πρώτη στην τσάντα της όταν επρόκειτο να βγει έξω, πριν απ' τα κλειδιά, το πορτοφόλι, το άσπρο μαντιλάκι με το μονόγραμμο, τη χτένα, το κραγιόν της, και την τοποθετούσε ξανά στη θέση της αμέσως μόλις γύριζε σπίτι. Η Παναγιά έβγαινε κι έμπαινε στο εικονοστάσι όσο συχνά ήταν τα πηγαίνελα της Ανθούλας.

Ο αγαπημένος της γιαγιάς ήταν ο άγιος Νικόλας, ο «Ρούσος», όπως τον λέγανε όλοι, γιατί τον είχε φέρει μα-

ζί της η πεθερά της, η κυρα-Ευανθία, από τη Ρωσία κι απ' την πεθερά πέρασε στη νύφη. Ήρεμος κι αρχοντικός, στεκόταν πάντα μια θέση μπροστά απ' όλους τους άλλους αγίους στο εικονοστάσι της γιαγιάς.

Ο παππούς, από παλικάρι, είχε τον άγιο Μηνά του. Ανέμιζε η κόκκινη κάπα του αγίου καθώς το άλογό του ορθωνόταν στα πίσω πόδια, ενώ ο δράκος σε μια γωνιά, καταπράσινος με κόκκινα αγριεμένα μάτια, δεν τολμούσε να κουνήσει απ' τον φόβο του. Κανείς, ούτε καν ο ίδιος, δεν θυμόταν γιατί ο Αϊ-Μηνάς θεωρούνταν ο προστάτης άγιος του παππού.

Η Νένα είχε τον άγιο Στυλιανό της. Στην αρχή, όταν ήταν μωρό, τον είχαν πιασμένο με παραμάννα στο μαξιλάρι της, μετά πήρε θέση στο συρτάρι της, ανάμεσα στα ρούχα της. Σ' αυτόν είχε αναθέσει η Ανθούλα να την προστατεύει, από φόβο μην τη χάσει όπως είχε χάσει τα δύο αγέννητα αδέρφια της. Το 'χε τάμα η μητέρα της να τον ασημώσει μόλις η Νένα γινόταν τριών χρονών. Κι έτσι, μόλις έκλεισε τα τρία, την πρώτη κιόλας μέρα μετά τα γενέθλιά της τον πήγε σ' έναν Αρμένη χρυσοχόο, τον Κιρκόρ, στην Κλειστή Αγορά. Δεν ήταν ο ίδιος εκεί, παρά μόνο το τσιράκι του, κι η Ανθούλα του 'δωσε την παραγγελία: «Να πεις στον Κιρκόρ εφέντη ότι ο άγιος πρέπει να κρατάει μωρό στα χέρια του, κατάλαβες; Μην το ξεχάσεις!»

Ο μικρός κούνησε το κεφάλι χωρίς να έχει καταλάβει, πήρε το εικονισματάκι και το 'βαλε σε μια γωνιά στον πάγκο του μαγαζιού. «Για σένα, αφεντικό, για να το ντύσεις με ασήμι. Το 'φερε μια Ρωμιά κυρία», είπε στον Κιρ-

κόρ όταν γύρισε. Δεν του 'δωσε ιδιαίτερη σημασία ο χρυσοχόος, ένα τόσο δα πραγματάκι ήταν άλλωστε, από πού να ξέρει τον άγιο Στυλιανό των Ρωμιών, κι όταν ήρθε η ώρα να το ασημώσει κι είδε ότι ο άγιος κρατούσε κάτι στην αγκαλιά του, το πήρε για βιβλίο. «Ο άγιος Στυλιανός μου είναι μοναδικός στον κόσμο, κρατάει βιβλίο αντί για μωρό», σκεφτόταν η Νένα κάθε φορά που τον κοιτάζε, και χαμογελούσε με τρυφερότητα στη θύμηση της μητέρας της να σταυροκοπιέται κάθε φορά που έπιανε το μικρό εικόνισμα.

Πραγματικά «θαυματουργός» ήταν ο «Ρούσος». Μόλις κάποιος αρρώσταινε, η γιαγιά έτρεχε στο εικονοστάσι και τον σήκωνε ευλαβικά στα χέρια. Με το βάρος του της έστελνε το μήνυμα – ήταν βαρύς αν η αρρώστια ήταν σοβαρή, ελαφρύς αν ήταν κάτι περαστικό. Όλοι στην οικογένεια τού είχαν εμπιστοσύνη. «Να πεις της Σαπφώς να μου δώσει τον Ρούσο. Ξέρει εκείνη», της έστελναν οι αδελφές της το μήνυμα με κάποιον γαμπρό, ανίψι ή εγγονάκι. Κι η γιαγιά Σαπφώ έπαιρνε ύφος σοβαρό, τύλιγε το εικόνισμα σε μια καθαρή πετσέτα κι έπειτα σ' ένα χαρτί, και το 'στελνε στο σπιτικό που το 'χε ανάγκη.

Το χειρότερο μήνυμα ο «Ρούσος» το έδωσε στη γιαγιά όταν αρρώστησε ο παππούς. Πήγε να του ανάψει την καντήλα και καθώς τον έπιασε στα χέρια της να τον κοιτάξει στο φως της φλόγας, το εικόνισμα έκανε «κρακ» και ράγισε από πάνω μέχρι κάτω. Η γιαγιά ανατρίχιασε.

Όταν ο παππούς πέθανε, έπειτα από μερικές εβδομάδες η ραγισματιά εξαφανίστηκε. «Το ξύλο κόλλησε, μια γραμμή μόνο έμεινε», είπε τρομαγμένη η γιαγιά.

Τον άγιο Νικόλα τον «Ρούσο» τον κληρονόμησε η Νένα. Κάθε φορά που τον ξεσκόνιζε, χαμογελούσε βλέποντας μια γραμμή που υπήρχε στα δεξιά της εικόνας. Της άρεσε να σκέφτεται ότι αυτή τη γραμμή εννοούσε η γιαγιά της. Την έβλεπε τότε ολοζώντανη, μαυροντυμένη, με τα μαλλιά μαζεμένα κότσο, πιασμένα με κοκάλινες φουρκέτες, να μουρμουρίζει προσευχές μπροστά στον «Ρούσο» της, να του μιλάει όταν νόμιζε πως δεν την άκουγε κανείς, να σωπαίνει σαν να περίμενε απόκριση. Του έλεγε τις χαρές και τις λύπες της, τις αγωνίες της. «Εσύ που τα ξέρεις όλα, μη μας στερήσεις τη χάρη σου...» τον παρακαλούσε.

Τα βράδια, μόλις η γιαγιά Σαπφώ άναβε την καντήλα κι η φλόγα της τρεμόπαιζε, η Νένα πίστευε πως στους τοίχους και στα σκαλοπάτια της σκάλας που ανέβαζε στο υπνοδωμάτιό της κυνηγιόντουσαν σκιές. Όταν ερχόταν η ώρα να κοιμηθεί, ανέβαινε τρέχοντας, σκουντουφλώντας, να πάει γρήγορα να χωθεί στο κρεβάτι της. Βιαζόταν να φτάσει στο κεφαλόσκαλο, φοβόταν το σκοτάδι! Σαν νύχτωνε τα σκαλοπάτια ήταν πιο απότομα, τρίζανε πιο άγρια. Πολλές φορές παρίστανε ότι κοιμόταν, για να την πάρει αγκαλιά ο πατέρας της να την ανεβάσει εκείνος επάνω. Φοβόταν τα τρομαχτικά φαντάσματα που ζούσαν πίσω απ' τους τοίχους, γιατί ήταν σίγουρη ότι στον σκελετό του παλιού ξύλινου σπιτιού υπήρχαν φυλακισμένα παράξενα πλάσματα. Αλλιώς, γιατί να 'ναι τόσο κρύα και σκοτεινή η σκάλα, χειμώνα καλοκαίρι, γιατί μια να της πιάνουνε τη φτέρνα, μια να της τραβάνε το πασουμάκι όταν την ανέβαινε;

Κι ήταν κι η φιληνάδα της η Κούλα –έμενε λίγο πα-
ρακάτω– που της έλεγε ότι είχε δίκιο να φοβάται, γιατί
και στο δικό τους σπίτι οι σκιές παίρνανε παράξενα σχή-
ματα όταν σκοτείνιαζε, άλλοτε μοιάζανε με γίγαντες κι
άλλοτε με παιδάκια.

Ο παππούς Απόστολος

ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΕ ΤΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΜΕΝΗ ΣΚΑΛΑ και το γαλά-
ζιο εικονοστάσι, η μικρή κάμαρα –η «μεσιανή» όπως
τη λέγανε στη γλώσσα του σπιτιού– στον μεσόροφο ήταν
η κάμαρα του παππού, με τα ίδια πάντοτε έπιπλα από
τότε που παντρεύτηκαν με τη γιαγιά: μια σιφονιέρα από
ξύλο καρυδιάς με καθρέφτη από πάνω, ένα τραπέζι με
δυο καρέκλες, ένα σιδερένιο κρεβάτι, μια σόμπα κι ένα
μιντέρι από άκρη σ' άκρη του τοίχου στην πλευρά με τα
παράθυρα. Τα τελευταία χρόνια η γιαγιά δεν κοιμόταν
μαζί του. Είχε μεταφέρει το κρεβάτι της σε μια γωνιά
στη μεγάλη σάλα, γιατί, λέει, ο παππούς κοιμόταν καλύ-
τερα όταν δεν είχε την έγνοια ότι την ενοχλούσε. Το δω-
μάτιο μύριζε κολόνια και τσιγάρο. Κολόνια και τσιγάρο
μύριζε κι ο παππούς πριν αρρωστήσει. Γιατί προς το τέ-
λος της ζωής του, όταν καθόταν κοντά στη σόμπα του για
να στεγνώσει τα μουσκεμένα παντελόνια και τα μακριά
του σώβρακα, κι ενώ κάθε τόσο δάγκωνε τα χείλη του και

διπλώνοταν στα δυο μορφάζοντας απ' τον πόνο, ο παππούς και όλη η κάμαρα μύριζαν τη μυρουδιά της αρρώστιας του.

Όλα τα παιδιά της οικογένειας –κι ήταν μεγάλη τότε, με πολλά παρακλάδια, ανίψια και ξαδέλφια, άλλα εξ αίματος κι άλλα εξ αγχιστείας– φοβούνταν τον παππού Απόστολο επειδή ήταν σκυθρωπός και λιγομίλητος. Ζούσανε τότε ακόμη όλοι στην ίδια γειτονιά, κι αν ο παππούς γύριζε νωρίς το απόγευμα και στο σπίτι τους βρισκόταν μαζεμένο το συγγενολόι, τα παιδιά φεύγανε και πήγαιναν αλλού να παίξουν. Μόνο η Νένα δεν έφευγε. Σήκωνε το κεφάλι της και τον κοίταζε, χωρίς να βαριέται και να στρέφει αλλού το βλέμμα, στα χίλια δυο πράγματα που υπήρχαν τριγύρω: στη δεκαοχτούρα που έστηνε τη φωλιά της στο περβάζι του παράθυρου με την καμπυλωτή σιδεριά μεταφέροντας με το ράμφος της ένα ένα τα κλαδάκια, στον τσάλιακα, το καφετί μεγάλο πουλί που με τα φτερά ολάνοιχτα πετούσε χαμηλά, κοντά στις στέγες των σπιτιών μπας και πετύχει κάνα ποντίκι να το αρπάζει με τα σουβλερά του νύχια, στη γάτα της γειτόνισσας με την κομμένη ουρά... Πολλές φορές καθόταν άκρη άκρη στο μιντέρι κι έπαιζε με την κούκλα της, ώσπου να βρει την ευκαιρία, όταν εκείνος με τα γυαλιά κατεβασμένα μέχρι τη μέση της μύτης άρχιζε να διαβάξει την εφημερίδα του, να τον παρατηρήσει με την ησυχία της: Γκρίζα μαλλιά χωρισμένα στη μέση, ψαρό μουστάκι, λίγο κιτρινωμένο κοντά στα ρουθούνια, μάτια μαύρα σαν κάρβουνο. Μάζευε τη δύναμή της στο βλέμμα κι έψαχνε να βρει μια χαραμάδα να τρυπώσει στον παππού της, να τον γνωρίσει. Τον φοβόταν κι εκείνη κάπως, ίσως

έφταιγαν τα ρούχα του που ήταν γκρίζα και σκοτεινά, ή η κιτρινωμένη επιδερμίδα του.

Στην αρχή δεν της έδινε σημασία. Σαν να μη βρισκόταν εκεί μαζί του στο δωμάτιο, σαν να μην τον πλησίαζε αλλάζοντας σιγά σιγά θέση στο μιντέρι, σαν να μην τον ψαχούλευε με το βλέμμα της. Όσπου μια μέρα η Νένα τα κατάφερε. Φορούσε τα καινούργια κόκκινα λουστρίνια της, καθόταν δίπλα του και κουνούσε πάνω κάτω το ένα της πόδι να δει ο παππούς τα κόκκινα γυαλιστερά παπούτσια της που 'ταν τόσο όμορφα! Της τα 'χε φέρει ο πατέρας της όταν επέστρεψε από κάποιο ταξίδι κι από κείνη τη μέρα δεν τα 'βγαλε απ' τα πόδια της. Τα έδειχνε σε όλους κι όλοι τής έλεγαν: «Μμ, τι όμορφα παπούτσια!» και γελούσαν, κι εκείνη χαμάρωνε που τα φορούσε. Ο παππούς γύρισε και την κοίταξε, τα μάτια του της χαμογέλασαν.

Ο παππούς ήταν πάντα στο σπίτι. Ήταν εκεί ακόμη κι όταν έλειπε. Τα σκληρά κολάρα του στα συρτάρια, οι εφημερίδες του, τα γυαλιά του με τον μαύρο σκελετό, το επιτραπέζιο ρολόι του με τους μεγάλους δείκτες και τα παράξενα σχέδια στο καντράν, όλα σήμαιναν «παππούς». Εκτός από τη γιαγιά, όλοι στο σπίτι ήταν σίγουροι ότι μόνο το ρολόι του παππού έδειχνε σωστά την ώρα – γιατί η γιαγιά για ρολόι είχε την καμπάνα της εκκλησίας, της «Βαγγελίστρας».

«Δεν χτύπησε ακόμη η καμπάνα», έλεγε η γιαγιά.

«Τι ώρα λείει το ρολόι του παππού;» ρωτούσανε οι άλλοι.

«Δεν χτύπησε ακόμη η καμπάνα», επαναλάμβανε με πείσμα εκείνη.

Έτρεχε ο Μαθιός, ο αλλήθωρος καντηλανάφτης, κούτσα κούτσα κάθε πρωί, μεσημέρι κι απόγευμα να χτυπήσει, πάντοτε αργοπορημένα, την καμπάνα. «Αμάν, τζάνεμ, τι πέντε λεπτά πριν, τι πέντε λεπτά μετά, και τι έγινε τάχατες;» απαντούσε όταν του κάνανε παρατήρηση. Ευτυχώς, στα μέσα πια της δεκαετίας του '50 οι καντηλανάφτες δεν χρειάζοταν να κάνουν τους ντελάληδες, να γυρίζουν δηλαδή τις γειτονιές στις ενορίες τους και να φωνάζουν στα ελληνικά τις ανακοινώσεις του οθωμανικού κράτους να τις μαθαίνει ο κόσμος, αλλιώς ποιος ξέρει τι θ' άκουγαν αντί για ανακοίνωση οι Ταταυλιανοί, αφού ο Μαθιός δεν ήξερε γρυ τουρκικά.

«Πέντε λεπτά νωρίς, πέντε λεπτά αργά, και τι έγινε;» το άλλαζε λίγο η γιαγιά κι όλοι τότε στο σπίτι θυμώνανε που η γιαγιά ρύθμιζε τη ζωή της και τη ζωή του σπιτιού με τα κέφια του Μαθιού. «Μυστήριο πράμα, πάλι δεν χτύπησε!» έλεγε κάθε πρωί η γιαγιά κι εννοούσε άλλοτε το ξυπνητήριο, που για κάποιο παράξενο λόγο δεν χτυπούσε ποτέ το πρωί, κι άλλοτε την καμπάνα.

«Πού πας; Είναι νωρίς ακόμη», επέμενε κι έτρεχε πίσω απ' τον παππού μέχρι την πόρτα, με την άσπρη μακριά νυχτικιά της και τον καφέ στο χέρι, ενώ εκείνος βιάζοταν να φύγει για τη δουλειά του επειδή είχε αργήσει.

«Άμε στο καλό κι εσύ κι ο καφές σου», έβριζε εκείνος μέσα απ' τα δόντια του, πιο πολύ θυμωμένος με τον εαυτό του επειδή περίμενε από τη γιαγιά να τον ξυπνήσει ενώ ήξερε, έπειτα από τόσα χρόνια συμβίωσης, ότι η γυναίκα του επέμενε να έχει τους δικούς της ρυθμούς που ακόμη προσπαθούσε να τους επιβάλλει στον ίδιο, ρυθμοί

που τώρα πια είχαν περιοριστεί στην ώρα για το πρωινό ξύπνημα. Όλα τα χρόνια της κοινής ζωής τους διέκρινε μια αντιπαλότητα, που ήταν σίγουρος ότι ξεκινούσε απ' τη γυναίκα του – αδιόρατη, υποτονική, όμως πάντα ανάμεσά τους. Σ' αυτήν είχαν καταλήξει οι άλυτες διαφορές που από την αρχή υπήρχαν μεταξύ τους, οι ντροπές που δεν τις ξεπέρασαν ποτέ, τ' αδιέξοδα που τους φυλάκισαν στη ρουτινιάρικη καθημερινότητά τους. Παλιά τον ενοχλούσε, με τον καιρό, καθώς σταμάτησε να έχει νόημα, είχε γίνει συνήθεια.

Η καταγωγή του παππού, του Απόστολου Ξενόπουλου, ήταν από τη Ζάκυνθο, το Τζάντε. Από κει, από τα Επτάνησα, ξεκίνησαν ο πατέρας του, ο Γιαγκος, κι ο θείος του, ο Διονύσης, όταν αποφάσισαν ν' αλλάξουν ζωή.

Ζάκυνθος 1870

[...] Ο Δήμος, τα δικαιώματά του, η αποστολή του θέλουνσιν αποτελέσει το κύριον αντικείμενον των συζητήσεων ημών. [...]

Τον δήμον εννοούντες ουχί ως την συνοικίαν, την κώμην ή το χωρίο, αλλ' ως την βάσιν της πολιτείας.

Εφημερίδα *Η Δημοτική*, Μάιος 1870

ΠΑΜΕ ΝΑ ΦΥΓΟΥΜΕ, ΔΙΟΝΥΣΗ. Ένα “ναι” να μου πεις «κι αύριο κιόλας θα κανονίσω το ταξίδι μας», είπε ο Γιάγκος στον αδελφό του.

«Πού θες να πάμε, πού στον κόσμο θα βρεθούμε; Ούτε έναν άνθρωπο να πούμε καλημέρα δεν θα 'χουμε. Τουλάχιστον εδώ μας ξέρουν όλοι».

«Και που μας ξέρουν, τι κάνουμε; Χειρότερα δεν μπορεί να 'ναι όπου κι αν πάμε. Τουλάχιστον εκεί, όπου κι αν είναι, θ' αρχίσουμε από την αρχή. Θα νιώθουμε δυνα-

τοί. Εδώ μας έχουν από τώρα καταδικάσει στη φτώχεια και στη μιζέρια. Ας φύγουμε, Διονύση. Και μην ανησυχείς, εγώ θα τα φροντίσω όλα».

Ήταν Σάββατο, το τελευταίο Σάββατο της Αποκριάς, και μόνο ο Γιάγκος κι ο Διονύσης, «τα ορφανά» όπως τους έλεγαν όλοι, δεν διασκέδαζαν. Κάθονταν στο δωμάτιό τους σκεφτικοί, ο ένας δίπλα στον άλλον πάνω στο κρεβάτι του Γιάγκου, με την πλάτη στον τοίχο, και συζητούσαν χαμηλόφωνα.

Είκοσι ο Γιάγκος, είκοσι δύο ο Διονύσης, ετοιμάζονταν να πάρουν τη μεγάλη απόφαση. Από τους δύο ο Διονύσης ήταν ο αναποφάσιτος. Κοίταζε γύρω του σαν να 'βλεπε τα λιγοστά έπιπλα του δωματίου για πρώτη φορά, σαν να περίμενε να δει πάνω τους το σημάδι που θα τον βοηθούσε να πάρει τη σωστή απόφαση. Δυο σιδερένια κρεβάτια κι ένα μικρό τραπέζι με δυο καρέκλες ήταν όλη κι όλη η επίπλωση του μικρού δωματίου, δίπλα στο τσαγκαράδικο του θείου τους όπου δούλευαν. Στους τοίχους, σε κάτι καρφιά που 'χαν για κρεμάστρες κρέμονταν τα ρούχα τους. Μια λάμπα πετρελαίου στο τραπέζι φώτιζε με το αδύναμο φως της από τη μια μόνο πλευρά τα πρόσωπά τους, το χαμηλοτάβανο δωμάτιο γεμάτο σκιές. Από τους δυο αυτός που 'θελε να φύγει απ' τη νησί ήταν ο Γιάγκος, τίποτα δεν τον κρατούσε πια εκεί. Οι πλατείες κι οι φωτισμένοι δρόμοι με τα τριώροφα αρχοντικά και τα όμορφα σπίτια είχαν μικρύνει. Ολόκληρη η Ζάκυνθος είχε μικρύνει και δεν τον χωρούσε.

Από τον δρόμο ακούγονταν τραγούδια και γέλια. Έξω απ' την πόρτα τους μια παρέα μασκαρεμένων είχε αρχί-

σει τις μαντολινάτες. «Ας κοιμηθούμε κι αύριο τα λέμε πάλι», είπε ο Διονύσης.

Την άλλη μέρα, τελευταία Κυριακή της Αποκριάς, κατέβηκαν το πρωί στο λιμάνι. Τον τελευταίο καιρό σχεδόν καθημερινά κατέβαιναν στη Στράτα Μαρίνα και κοίταζαν τα καράβια, με βλέμμα ανήσυχο ο Διονύσης, με λαχτάρα ο Γιάγκος. Σήμερα όμως ήταν αλλιώς: «Εντάξει, ας φύγουμε», είχε πει μόλις ξύπνησε ο Διονύσης στον αδελφό του κάνοντας τον σταυρό του κι ο Γιάγκος αναστέναζε ανακουφισμένος. Ντύθηκαν βιαστικά κι έφυγαν τρεχάτοι απ' το σπίτι, από φόβο, θαρρείς, μην αλλάξουν γνώμη. Μετά το «εντάξει» του Διονύση, από κείνη κιόλας τη στιγμή ο Γιάγκος ένιωσε να περπατάει σε τεντωμένο σχοινί, όπως ο ακροβάτης που είχε δει χρόνια πριν σ' ένα πανηγύρι. Μια λάθος κίνηση και πάρ' τον κάτω, μόνο που αυτός θα 'παιρνε και τον αδελφό του μαζί.

Τώρα στέκονταν στην άκρη του λιμανιού, δίπλα σ' έναν βράχο, και κοίταζαν τα καΐκια και την ανοιχτή θάλασσα προσπαθώντας να μαντέψουν τον κόσμο πέρα από τον ορίζοντα.

«Φαντάσου», έλεγε ο Γιάγκος στον Διονύση, «πολιτείες λουσμένες σε φως χρυσαφί, γυναίκες όμορφες και γελαστές, πλούτη, ξεκούραστη κι εύκολη ζωή».

Τα δύο αδέρφια μόνο στην εμφάνιση έμοιαζαν. Ψηλοί και γεροδεμένοι και οι δυο, με μαύρα μαλλιά και μαύρα μάτια. Γελαστός κι ομιλητικός μ' όλο τον κόσμο ο Διονύσης, κλειστός στον εαυτό του, σκεφτικός τις περισσότερες φορές ο Γιάγκος. Τα λόγια του λίγα, όμως όλοι ξέρανε πως μια φορά να 'λεγε κάτι, δεν το έπαιρνε ποτέ πίσω.

«Τι λες, αδερφέ; Πώς τα ξέρεις όλα αυτά;» ρώτησε ο Διονύσης.

«Τα λένε οι καπεταναίοι, κάτι ξέρουν περισσότερο από μας», απάντησε ο Γιάγκος, πιο πολύ για να μη χάσει ο ίδιος το κουράγιο του.

Σήμερα τα μάτια του Γιάγκου έλαμπαν σαν να 'χε πυρετό. Αν και μικρότερος, συνήθως αυτός αποφάσιζε και για τους δύο. Αυτή τη φορά είχε δυσκολευτεί πολύ να πείσει τον αδελφό του να φύγουν, ο Διονύσης στην αρχή ούτε ν' ακούσει δεν ήθελε για το ταξίδι, όλο προφάσεις κι εμπόδια έβρισκε για να μην αποφασίζει, ούτε ναι, ούτε κι όχι ήταν. Τελικά δέχτηκε, θα φεύγανε. Σήμερα κιόλας, που δεν θα δουλεύανε επειδή ήταν αργία, θα βρίσκανε τον καπετάνιο που θα τους πήγαινε Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη, Οδησό; Ούτε κι αυτοί ήξεραν.

Σπουδαίος αιώνας για τη Ζάκυνθο ο 19ος. Στο πρώτο μισό του, το Κράτος των Ιονίων Νήσων υπό την προστασία των Εγγλέζων –αν κι οι Εγγλέζοι αντί να το προστατεύουν είχαν επιβάλει στα νησιά καθεστώς αποικίας– μέχρι την ένωσή του το 1864 με την Ελλάδα, ζούσε μια περίοδο ευμάρειας και πλούτου. Οι Ζακυνθινοί έγιναν πλούσιοι όταν ο Ιμπραήμ κατέστρεψε τον σταφιδοπαραγωγό Μοριά, οπότε την τροφοδοσία της Ευρώπης με σταφίδα ανέλαβαν τα Επτάνησα. Η τιμή της επτανησιακής σταφίδας ανέβηκε, το εμπόριο επεκτάθηκε, η ηγετική τάξη, με τη δυνατότητα που είχε να επισκέπτεται συχνά

τη Δύση, απέκτησε καινούργιες ιδέες, καινούργια αισθητική, εξαιρετική μόρφωση. Δεν υπήρχε πλούσιος αστός που να μην ήθελε να σπουδάσουν τα παιδιά του στα πανεπιστήμια... Όμως στο δεύτερο μισό του αιώνα τα πράγματα άλλαξαν. Ο Μοριάς άρχισε να παράγει πάλι σταφίδα, οι τιμές της στα Επτάνησα έπεσαν, η Ζάκυνθος έχασε την πρωτιά στο διαμετακομιστικό εμπόριο γιατί αναπτύχθηκαν λιμάνια όπως η Σύρα, η Πάτρα, ο Πειραιάς. Η περίοδος της οικονομικής ευμάρειας είχε τελειώσει, η καλοπέραση όμως θα συνεχιζόταν καθώς οι Ζακυνθινοί, αντί να μαραζώνουν και να θρηνούν τα περασμένα μεγαλεία τους, αποφάσισαν να υιοθετήσουν έναν τρόπο ζωής χαρούμενο και κεφάλτο, γεμάτο μουσική, ζωγραφική και λογοτεχνία, με ποιητές και συγγραφείς, μουσικούς και ζωγράφους που απευθύνονταν σε αναγνώστες κι ακροατήρια με γνώσεις και παιδεία.

Ο Γιάγκος κι ο Διονύσης δεν είχαν ούτε σπίτι, ούτε γονείς, ούτε περιουσία. Τα λίγα λεφτά που τους άφησε η μητέρα τους, η Μαριγούλα, κόντευαν να τελειώσουν.

Σταφιδοπαραγωγός της χρυσής εποχής ήταν ο παππούς τους απ' την πλευρά της μητέρας τους. Την είχε καλοπαντρέψει την κόρη του μ' έναν Ζακυνθινό «καλογιατρό», τον Γιάγκο Ξενόπουλο, ο οποίος βρέθηκε στο χωριό τους όταν ο παππούς έσπασε το πόδι του και χρειαζόταν βοήθεια. Ο νεαρός εμπειρικός γιατρός μπήκε στο σπίτι του ως «καλογιατρός» με τα μαντζούνια και τις λαβίδες του κι έμεινε σαν γαμπρός. Αγαπήθηκαν με τη Μαριγούλα κι όταν τη ζήτησε απ' τον πατέρα της, εκείνος δεν είχε κανένα λόγο να φέρει αντίρρηση. Ο παππούς πέθα-

νε ήσυχος ξέροντας ότι η μοναχοκόρη του ήταν σε καλά χέρια, αφήνοντάς της τ' αμπέλια του κι όσα λεφτά είχε βάλει στην άκρη. Τα πράγματα όμως άλλαξαν· ο Γιάγκος σκοτώθηκε, η τιμή της σταφίδας έπεσε κατακόρυφα κι η Μαριγούλα βρέθηκε να πελαγοδρομεί ολομόναχη, αφού στο μεταξύ είχε πεθάνει κι η μητέρα της, σε άγνωστα νερά. Έπρεπε να μεγαλώνει τα δυο παιδιά της, να τους εξασφαλίζει τον επιούσιο και να φροντίζει τ' αμπέλια της που της έφερναν πενιχρά εισοδήματα. Είδε κι απόειδε, πήγε και βρήκε έναν μακρινό ξάδελφο του πατέρα της, τον σιορ Δημητρό, τον τσαγκάρη. «Ανέλαβε εσύ», τον παρακάλεσε. «Με το αζημίωτο, δεν τα βγάζω πέρα».

Κι εκείνος ανέλαβε. Τρίβοντας τα χέρια του απ' τη χαρά του, γιατί τέτοιες ευκαιρίες δεν περίμενε πολλές στη ζωή του. Φυσικά θα τη βοηθούσε την ανιψιά του, αίμα του ήταν, με το αζημίωτο βέβαια, άλλωστε αυτό δεν του 'χε πει κι η Μαριγούλα! Έτσι τ' αμπέλια, μαζί και το πατρικό της, μεταβιβάστηκαν στον σιορ Δημητρό έναντι σταθερού ποσού που θα της κατέβαλε κάθε μήνα για να καλύπτει τις ανάγκες της οικογένειάς της, αφού πρώτα, στο γραφείο του συμβολαιογράφου, τον έβαλε να της υποσχεθεί πως αν ποτέ της συνέβαινε κάτι, θα αναλάμβανε εκείνος την εποπτεία των αγοριών της. Λες κι είχε ψυχανέμισμα η Μαριγούλα κι ήθελε κηδεμόνα για τα παιδιά της! Ευτυχώς, δεν του 'πε τίποτα για τα λεφτά που 'χε στην άκρη.

Το λιμάνι έσφυζε από ζωή. Η κίνηση στη Στράτα Μαρίνα κάθε εποχή του χρόνου ήταν ίδια. Μαιούνες, φορτωμένες ως τα μπούνια, έτοιμες να σαλπάρουν, καΐκια και καράβια δεμένα στα μουράγια, άλλα να περιμένουν επιβάτες κι εμπορεύματα, άλλα να ξεφορτώνουν· καπετάνιοι που παζάρευαν ναύλους κι εισιτήρια, κόσμος που μπαινόβγαινε στις τεράστιες αποθήκες του λιμανιού να κλείσει συμφωνίες, να πουλήσει και ν' αγοράσει γεωργικά προϊόντα και μαύρη σταφίδα –που, αν και σε πολύ χαμηλότερες πια τιμές πώλησης, εξακολουθούσε να είναι η πιο προσοδοφόρα πηγή εισοδήματος για το νησί–, νησιώτες που είχαν κατέβει στο λιμάνι για να κάνουν χάζι. Κάποιοι φούρουσαν μεταξωτές κάλτσες, μεταξωτά καπέλα με φούντα και χρωματιστά παντελόνια μέχρι το γόνατο, κάποιοι άλλοι άσπρες σκούφιες, γιλέκα και ζωνάρια. Ανάμεσα στο πλήθος ξεχώριζαν τα πληρώματα με τους χρωματιστούς σκούφους, τα σταυρωτά γιλέκα με τα κουμπιά και τα σιρίτια, τα φαρδιά παντελόνια τους. Έτρεχαν πάνω κάτω στα μεγάλα φορτηγά καΐκια, φόρτωναν και ξεφόρτωναν, γελούσαν, κουβέντιαζαν μεταξύ τους και με τον κόσμο, έδιναν τις τελευταίες οδηγίες στους επιβάτες που θα φεύγανε άλλοι για Πάτρα, άλλοι για Πειραιά, Σύρα, Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη, Οδησό.

Ήταν δεν ήταν γιορτή, οι Ζακυνθινοί είχαν πάντα κέφια κι όρεξη για χωρατά και κουτσομπολιό. Ανταλλάσσανε χαιρετούρες, τσακώνονταν με τη χαρακτηριστική τραγουδιστή προφορά τους, πίνανε ούζα, δοκιμάζανε μεζέδες. Αν και ξεθεωμένοι απ' το γλέντι και το ξενύχτι της προηγούμενης βραδιάς, και σήμερα οι νησιώτες είχαν κα-

τέβει κεφάτοι και ζωηροί στο λιμάνι να μάθουν ποιος είχε έρθει, ποιος έφευγε. Πώς να μην ήταν ξεθεωμένοι, όλο το Καρναβάλι χόρευαν και τραγουδούσαν! Ιδιαίτερα το τελευταίο Σάββατο, όπως χτες, γινόταν μεγάλο ξεφάντωμα. Οι πάντες, αστοί και λαουτζίκος, διασκέδαζαν τριγυρίζοντας μασκαρεμένοι στα σπίτια, στις λέσχες, στους δρόμους, στα λαϊκά κέντρα, άλλοι με στολές, άλλοι μόνο με καπέλα και μάσκες που φτιαχνανε οι ίδιοι. Ζευγάρια, κι υποψήφια ζευγάρια, χόρευαν στα αρχοντικά καντρίλιες, πόλκα, μαζούρκα, βαλς, ενώ αγόρια και κορίτσια, μικροί και μεγάλοι, ξεφάντωναν στις πλατείες με γαϊτάνι, συρτό και τσακιστό. Από παντού ακούγονταν μουσικές, οι πλατείες και οι δρόμοι, τα σπίτια έμεναν φωτισμένα όλη τη νύχτα. Συντροφικές γύριζαν από γειτονιά σε γειτονιά, σατίριζαν το αρχοντολόι, αναθεμάτιζαν την αδικία, εκθείαζαν τη φιλία και την αγάπη, ώσπου κατέληγαν στη μεγάλη πλατεία του Αγίου Μάρκου κι από κει πήγαιναν στα σπίτια των φίλων τους να συνεχίσουν το γλέντι.

«Τόση δουλειά στο τσαγκαράδικο κι εσείς γυρίζετε σαν τους αλήτες στους δρόμους!»

Την ξέρανε καλά αυτή τη φωνή, ήταν του θείου τους. Τινάχτηκαν ξαφνιασμένοι, δεν περίμεναν να δούνε τον σιορ Δημητρώ. Όπως πάντα, τους είχε πλησιάσει αθόρυβα κι εμφανίστηκε απότομα μπροστά τους.

Μίζερος κι ανάποδος άνθρωπος, δεν αγαπούσε κανέ-

ναν, ούτε καν τον εαυτό του. Βρώμικα ψαρά μαλλιά, ξερακιανό πρόσωπο με μάγουλα ρουφηγμένα αφού του λείπανε τα περισσότερα δόντια, χείλη λεπτά, μύτη μακριά και λεπτή με μια βαθιά γραμμή στην άκρη, ίδια με ράμφος. Ο σιορ Δημητρός, μισότυφλος καθώς ήτανε, έχωνε παντού τη μύτη του. Έπιανε κάτι και για να καταλάβει τι ήταν, το πλησίαζε στη μύτη του να το μυρίσει. Αν ήταν μεγάλο ή βαρύ και δεν μπορούσε να το σηκώσει, έσκυβε το κεφάλι, κόλλαγε τη μύτη πάνω του και το μύριζε.

Τον Διονύση και τον Γιάγκο τους είχε να δουλεύουν στο τσαγκαράδικο. Ήταν πεντάρφανοι. Ο πατέρας τους είχε σκοτωθεί είκοσι περίπου χρόνια πριν στην Κεφαλονιά, στην εξέγερση της Σκάλας, όταν ντόπιοι ξεσηκώθηκαν εναντίον της αγγλικής κατοχής διεκδικώντας την ένωση με την Ελλάδα και δικαιώματα για τα λαϊκά στρώματα. Πέθανε στις 16 Αυγούστου του 1849, τη μέρα που γεννήθηκε ο Γιάγκος. Τότε που οι ιδέες για ισότητα κι ελευθερία είχαν πιάσει ρίζα στο νησί, φούσκωναν μυαλά και καρδιές κι οι εικόνες μιας καλύτερης ζωής, όσο θολές και αβέβαιες κι αν ήταν, γέμιζαν με ελπίδα τους ανθρώπους. Έμποροι, караβοκύρηδες, διανοούμενοι, συνέβαλαν στην ανάπτυξη ενός ριζοσπαστικού κινήματος με στόχο την οικοδόμηση μιας δίκαιης κι ελεύθερης κοινωνίας, που ιδεολογικά συμπορευόταν με τα επαναστατικά κινήματα εκείνης της εποχής στην Ευρώπη. Ανάμεσά τους κι ο «καλογιατρός». Του 'χε στείλει μήνυμα ένας μακρινός συγγενής του κι αυτός, αν και η γυναίκα του ετοιμόγεννη, πήγε να πάρει μέρος στην εξέγερση. «Θα γυρίσω, θα 'μαι εδώ», της είχε πει. Δεν γύρισε ποτέ.

Έγινε μεγάλο σούσουρο τότε.

«Πέθανε, ο πατέρας τους πέθανε, πάει ο Γιάγκος!» λέγανε ψιθυριστά οι χωριανοί που είχαν μαζευτεί από νωρίς έξω απ' το σπίτι του Γιάγκου Ξενοπούλου, κοιτάζονταν και κουνούσαν λυπημένοι το κεφάλι τους. Τον αγαπούσαν τον γιατρό τους, ήταν καλό κι έντιμο παλικάρι.

Από το πρωί κοιλοπονούσε η Μαριγούλα, τα κακά μαντάτα φτάσανε μαζί με το παιδί της. «Πέθανε, ο πατέρας τους πέθανε, πάει ο Γιάγκος!» Δεν πρόλαβε να χαρεί τον ερχομό του δεύτερου αγοριού της και την ώρα που η μαμή τής έδινε το μωρό της, είδε τη μάνα της να στέκεται στην πόρτα του δωματίου σκοτεινή και κλαμένη. Στην αγκαλιά της κρατούσε τον Διονυσάκη, τον πρωτότοκο γιο της Μαριγούλας. Κατάλαβε, μήνες τώρα φοβόταν αυτή τη στιγμή, από καιρό έβλεπε τη φλόγα που άναβε στα μάτια του άντρα της όταν της έλεγε για αγώνες των λαών, όταν της διηγιότανε το Ρεμπελιό των Ποπολάρων πριν από πολλά χρόνια εναντίον των ευγενών του νησιού τους. «Στην Κεφαλονιά», της είπαν οι γείτονες που μπήκαν στο δωμάτιό της, «εκεί πέθανε ο άντρας σου, ξεσηκώθηκε με τους Κεφαλλονίτες. Τα 'θελε ο πισινός του... Τι πήγε κι έμπλεξε με τους ριζοσπάστες!»

«Θα το βγάλω Γιάγκο, το όνομα του άντρα μου», ήταν το μόνο που μπόρεσε να σκεφτεί, κι έσφιξε το νεογέννητο μωρό της στην αγκαλιά της δαγκλώνοντας τα χείλη για να μην κλάψει. Δεν έπρεπε, ήταν γρουσουζιά! Κοίταξε το μωρό που 'κανε μια γκριμάτσα φέρνοντας τις μικροσκοπικές γροθιές του στο στόμα του. Γύμνωσε το στήθος της, το πλησίασε στο στόμα του και ο γιος της έψαξε από

ένστικτο τη θηλή της. Στα μαλλιά της ένιωσε το χέρι της μητέρας της.

«Τι θα κάνουμε, μάνα;»

«Είμαι δίπλα σου, κόρη σου. Θα δεις, θα τα βγάλουμε πέρα».

Κι έτσι έγινε. Οι δυο τους, η μια στήριγμα για την άλλη, μεγάλωναν τα δυο αγόρια, ο καιρός πέρασε, η μια από τις δυο, η μεγαλύτερη, έφυγε.

Η Μαριγούλα ήταν δυστυχημένη, έχανε τους ανθρώπους που αγαπούσε τον ένα μετά τον άλλον – τον πατέρα της, τον άντρα της, τη μητέρα της. Φοβόταν για τα παιδιά της, την τρώαζε η οικονομική της κατάσταση, η μείωση των εισοδημάτων της, η άγνοιά της για οτιδήποτε είχε να κάνει με τ' αμπέλια και τη σταφίδα. Τότε αποφάσισε να πάει να βρει τον ξάδελφο του πατέρα της, αυτός θα μπορούσε να τη βοηθήσει, δεν είχε κι άλλον...

Δεκαπέντε χρόνια μετά πέθανε κι η Μαριγούλα, κι ο σιορ Δημητρός, ξάδελφος του παππού τους, ο πιο στενός συγγενής τους, ανέλαβε τη φροντίδα τους όπως το 'χε υποσχεθεί πριν από χρόνια στη μητέρα τους.

«Ούτε από γιορτή καταλαβαίνεις, θείε, ούτε από σχόλη. Ξεχνάς τι μέρα είναι σήμερα; Τελευταία Κυριακή της Αποκριάς, δεν δουλεύουμε, δεν τ' ανοίγουμε το τσαγκαράδικο. Αλλά, έννοια σου, από δω και πέρα θα το ανοίγεις και θα το κλείνεις όποτε θες. Γιατί θα την κάνεις μόνος σου αυτή τη δουλειά. Εμείς, έχε γεια! Φεύγουμε, θείε,

γι' αυτό μας βρίσκεις στο λιμάνι», είπε ο Γιάγκος, χωρίς να προσπαθεί να κρύψει την αγανάκτησή του.

Απόρησε κι ο ίδιος με τον εαυτό του, πρώτη φορά στη ζωή του μιλούσε στον θείο του με τόση αυθάδεια, λες και το αντιπαθητικό μούτρο του σιορ Δημητρού, που είχε βαρεθεί να το βλέπει, ξαφνικά του έδωσε κουράγιο.

Όμως, και τα δυο αδέρφια τρώμαξαν το ίδιο μόλις οι λέξεις βγήκαν απ' το στόμα του Γιάγκου. Τα λόγια πίσω δεν παίρνονται, τώρα και να το θέλανε δεν θα μπορούσαν ν' αλλάξουν γνώμη, έπρεπε να φύγουνε.

Ο σιορ Δημητρός ξαφνιάστηκε.

«Θα φύγουν; Και πού θα πάνε;» αναρωτήθηκε. Στενοχωρήθηκε λίγο, δεν είχε φερθεί καλά στ' ανίψια του, στο κάτω κάτω της γραφής κερδισμένος βγήκε απ' τη συμφωνία με τη Μαριγούλα... Μετά άρχισε να κάνει γρήγορα τους υπολογισμούς του, τόσα λεφτά να τους ταΐζει, τόσα να τους κοιμίζει. Πόσα χρόνια τού δουλεύανε; Χμ, δεν έπρεπε να τους χάσει, τέσσερα χέρια, γερά και νεανικά, είναι, όπως και να το κάνουμε, τέσσερα χέρια.

Το μαγαζί του σιορ Δημητρού, το τσαγκαράδικο του, βρισκόταν στην εμπορική περιοχή του νησιού, κοντά στην εκκλησία του Αγίου Παύλου. Τα ανίψια του τώρα πια κατασκευάζανε και τζιβίλε, τα παπούτσια από καλό δέρμα που του παραγγέλνανε οι αριστοκράτες του νησιού. Για να φτάσουν μέχρι αυτά, είχαν μάθει πρώτα να φτιάχνουν στα τσαρουχαρέικα τσαρούχια για τους χωρικούς, έπειτα βιδελίσια και τομαρένια για τους άντρες και, τέλος, γοντολέτες, μούλες και στιβαλέτες για τις γυναίκες. Μέχρι στους δρόμους τα 'χε βγάλει τ' ανίψια του να πουλάνε πα-

πούτσια μέσα σε μεγάλα καλάθια και να διαλαλούνε με δυνατή φωνή το εμπόρευσμά τους, ακόμη και μπαλωματήδες τους είχε κάνει να δουλεύουνε σε τσαγκαρόπαγκους στις άκριες των δρόμων.

«Όμως είναι γεροί και νέοι και τρώνε πολύ», είπε μέσα του. Το καλοσκέφτηκε. «Ας πάνε στο καλό», αποφάσισε.

«Ο δρόμος είν' ανοιχτός και τα σκυλιά δεμένα», αποκρίθηκε.

Ο Γιάγκος ξεροκατάπιε, παραλίγο να ζητήσει συγγνώμη απ' τον θείο του. Μόλις όμως σήκωσε τα μάτια κι αντίκρισε τα ασπρισμένα μάτια του, τη μακριά του μύτη, βεβαιώθηκε ότι είχε κάνει το σωστό και πιάνοντας τον αδελφό του από τους ώμους του είπε: «Πάμε να βρούμε καπετάνιο».

Στη διαδρομή μέχρι το λιμάνι σκεφτόταν πόσο καιρό προσπαθούσε να πείσει τον αδελφό του, αναρωτιόταν πώς είχε βρει το κουράγιο να αντιμιλήσει στον θείο του... Μήπως το ξαφνικό «ναι» του Διονύση κι ο καβγάς με τον θείο του με κουβέντες που δεν παίρνονται πίσω, ήταν σημάδια της τύχης που του 'λεγε προχώρα;

«Αδερφέ, αυτό ήτανε, φεύγουμε», είπε στον Διονύση αργότερα, όταν κανονίστηκε κι η τελευταία λεπτομέρεια. «Έχουμε μερικά λεφτά για τα ναύλα μας και για μια πρώτη αρχή. Μη σε νοιάζει, θα τα καταφέρουμε».

«Και πού τα βρήκαμε;»

«Κάτι περίσσεψε απ' τα λεφτά της μάνας μας, κι είναι και τα υπόλοιπα... Ξέρεις, από τα παπούτσια και τα τσαρούχια που φτιάχναμε κρυφά όλο αυτό τον καιρό που δου-

λεύαμε για τον θείο μας και τα πουλούσαμε για λογαριασμό μας».

Ο Διονύσης χαμογέλασε. Πόσες φορές είχε ζητήσει απ' τον αδελφό του να του δώσει κάτι από τα λίγα που βάζανε στην άκρη δουλεύοντας μερόνυχτα, για να νιώσει κι αυτός ότι είχε μια δεκάρα στην τσέπη του. Ο Γιάγκος του αρνιόταν λέγοντας: «Θα τα ξοδέψεις άδικα, κι είναι για τις δύσκολες ώρες», κι εκείνος τότε του ανταπαντούσε: «Πιο δύσκολες απ' αυτές που ζούμε;»

Τώρα καταλάβαινε, το φευγικό είχε στον νου του πάντα, γι' αυτό μάζευε τα λεφτά.

Φύγανε με τον «Άγιο», το πιο μεγάλο καράβι. Θα μένανε μια μέρα στην Πάτρα, μια μέρα στη Σύρα, δυο στον Πειραιά, άλλες δυο στη Θεσσαλονίκη. Στα λιμάνια ο «Άγιος» ξεφόρτωνε, έπαιρνε καινούργιο εμπόρευμα κι επιβάτες, και συνέχιζε το ταξίδι του για την Κωνσταντινούπολη.